

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра правознавства

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: **«ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС»**

за темою: **«Альтернативні способи вирішення господарських спорів»**

Студента (ки): Губський М.В.

курсу: 4

групи: ІН16-12-22-Б1П (4.63)

Спеціальність: 081 Право

Керівник: доцент, к.і.н. Демешко Ю.О.

Оцінка: _____

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ ECTS _____

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Кропивницький 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ	5
1.1. Поняття, сутність та правова природа альтернативних способів вирішення спорів (АСВС).....	5
1.2. Класифікація та правові форми альтернативних процедур у господарському процесі.....	6
1.3. Історичні етапи розвитку та сучасні тенденції впровадження АСВС в Україні та світі.	7
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ ОКРЕМИХ ВИДІВ АСВС	10
2.1. Господарська медіація: правовий статус медіатора та порядок проведення процедури.....	10
2.2. Третейський розгляд та міжнародний комерційний арбітраж: правові наслідки арбітражної угоди.....	11
2.3. Врегулювання спору за участю судді як новітній інститут господарського процесуального права України.....	13
РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЗАСУДОВИХ ФОРМ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	15
3.1. Переваги та недоліки альтернативних способів у порівнянні з державним правосуддям.....	15
3.2. Проблеми виконання рішень, прийнятих за результатами альтернативних процедур.....	16
3.3. Напрями вдосконалення законодавства України щодо стимулювання використання АСВС у бізнес-середовищі.	18
ВИСНОВКИ.....	20
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	23

ВСТУП

Актуальність теми. Динамічний розвиток ринкових відносин та інтеграція України до європейського економічного простору потребують створення максимально ефективної, гнучкої та швидкої системи захисту прав суб'єктів господарювання. Традиційне державне правосуддя, попри його фундаментальну роль, часто стикається з проблемами надмірної тривалості розгляду справ, значних процесуальних витрат та формалізованості, що не завжди відповідає інтересам бізнесу, орієнтованого на збереження партнерських відносин та конфіденційність.

У цьому контексті особливої ваги набувають альтернативні способи вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution — ADR). Впровадження таких інструментів, як медіація, третейський розгляд та врегулювання спору за участю судді, дозволяє не лише розвантажити судову систему, а й трансформувати правову культуру ведення бізнесу в Україні. Актуальність дослідження підсилюється прийняттям спеціального законодавства про медіацію та оновленням господарського процесуального законодавства, що створює нові можливості для позасудового врегулювання конфліктів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі застосування альтернативних (позасудових) процедур врегулювання правових спорів між суб'єктами господарювання.

Предметом дослідження є сукупність правових норм, що регулюють порядок проведення медіації, арбітражу, третейського розгляду та інших альтернативних процедур, а також вітчизняна та міжнародна практика їх застосування в господарській сфері.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування сутності альтернативних способів вирішення господарських спорів, аналіз їх процесуальних особливостей та розробка рекомендацій щодо вдосконалення законодавства для підвищення ефективності позасудового захисту прав.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Розкрити правову природу та класифікацію альтернативних способів вирішення спорів.
2. Дослідити еволюцію впровадження ADR у вітчизняну правову систему.
3. Охарактеризувати процедурні аспекти медіації та третейського розгляду.
4. Проаналізувати специфіку інституту врегулювання спору за участю судді.
5. Виявити проблеми виконання рішень, прийнятих за результатами альтернативних процедур, та запропонувати шляхи їх розв'язання.

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний метод пізнання, порівняльно-правовий метод (при зіставленні досвіду України та зарубіжних країн), системно-структурний та формально-юридичний методи.

Професійно-практична спрямованість. Отримані результати можуть бути використані практикуючими юристами та адвокатами для вибору оптимальної стратегії захисту інтересів клієнтів, арбітрами та медіаторами при проведенні відповідних процедур, а також суб'єктами господарювання для мінімізації ризиків та збереження ділової репутації в конфліктних ситуаціях.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

1.1. Поняття, сутність та правова природа альтернативних способів вирішення спорів (АСВС)

Поняття альтернативних способів вирішення спорів охоплює сукупність процедур позасудового врегулювання конфліктів, які дозволяють сторонам досягти згоди без звернення до державного правосуддя або за умови мінімального втручання останнього. У сучасній науці господарського процесуального права ці способи розглядаються як гнучка система методів, спрямованих на пошук взаємоприйняттого компромісу, що базується на автономії волі учасників. Сутність таких процедур полягає в їхній спрямованості не на формальне встановлення правоти однієї зі сторін, а на розв'язання самого конфлікту інтересів, що є критично важливим для збереження тривалих ділових зв'язків у бізнес-середовищі [2, с. 45].

Правова природа альтернативних способів вирішення спорів має комплексний та приватноправовий характер. Вона базується на диспозитивності, що дозволяє суб'єктам господарювання самостійно обирати арбітрів, медіаторів, місце та час розгляду справи, а також правила, за якими відбуватиметься комунікація. На відміну від державного судочинства, де домінує імперативний вплив держави, природа альтернативних методів випливає з права сторін на вільне розпорядження своїми матеріальними та процесуальними правами. Це перетворює розгляд спору з публічного змагального процесу на приватну переговорну процедуру [4, с. 112].

Сутність цих методів також виявляється через їхній функціональний аспект. Вони виконують роль фільтра, що розвантажує судову систему, та водночас забезпечують вищий рівень конфіденційності, що є пріоритетом для комерційних структур. Ключовою ознакою є те, що контроль за результатом спору залишається у сторін (як у випадку з медіацією) або делегується обраній ними нейтральній

третій особі, якій вони довіряють (як у третейському розгляді). Такий підхід мінімізує репутаційні ризики та дозволяє уникнути публічного розголосу фінансових чи технологічних подробиць діяльності підприємства [3, с. 76].

З юридичної точки зору правова природа альтернативних процедур також тісно пов'язана з інститутом договору. Угода про медіацію або арбітражне застереження є першоосною, що зупиняє або унеможлиблює розгляд справи в державному суді до завершення альтернативної процедури. Таким чином, правова природа цих способів є виявом найвищого ступеня свободи договору в межах господарського процесу, де право на звернення до суду трансформується у право на спільний пошук істини поза судовими стінами [2, с. 58].

1.2. Класифікація та правові форми альтернативних процедур у господарському процесі.

Класифікація альтернативних процедур у господарському процесі базується на ступені залучення третьої нейтральної особи та обов'язковості результату для учасників конфлікту. Основним критерієм поділу є характер повноважень суб'єкта, який сприяє вирішенню спору. У межах першої групи виділяють переговорні процедури, де сторони самостійно шукають компроміс без залучення сторонніх осіб. Друга група охоплює процедури за участю посередника, де медіатор або суддя допомагає налагодити комунікацію, але не приймає рішення по суті. Третя група включає арбітражні процедури, де нейтральна третя особа наділена правом виносити обов'язкове для сторін рішення, що за своєю юридичною силою прирівнюється до судового [5, с. 142].

Правові форми альтернативних процедур в українському господарському судочинстві мають чітко визначену структуру. Найбільш поширеною формою є господарська медіація, яка з прийняттям профільного закону отримала статус офіційного правового інструменту. Вона характеризується структурованим процесом переговорів, результати яких закріплюються у медіаційній угоді. Іншою

важливою формою є третейський розгляд, що здійснюється постійно діючими третейськими судами або судами для вирішення конкретного спору. У міжнародних контрактах домінуючою формою виступає міжнародний комерційний арбітраж, правовий статус якого регулюється як національним законодавством, так і міжнародними конвенціями [6, с. 95].

Окремою специфічною формою, що інтегрована безпосередньо в господарський процес, є врегулювання спору за участю судді. Ця процедура проводиться на стадії підготовчого засідання і поєднує в собі елементи судового контролю та примирної медіації. Також у господарській практиці виділяють експертне визначення та міні-процеси, де сторони залучають фахівців для надання оцінки технічним або фінансовим аспектам спору, що стає основою для подальшого компромісу. Така багатоманітність форм дозволяє суб'єктам господарювання обрати найбільш ефективний шлях захисту своїх інтересів залежно від характеру правовідносин та ступеня довіри між партнерами [7, с. 118].

Сучасна класифікація також розрізняє процедури за місцем їх проведення відносно судового процесу. Позасудові процедури відбуваються до звернення до суду і спрямовані на повне уникнення судових витрат. Судові альтернативні процедури ініціюються вже після відкриття провадження у справі, що призводить до зупинення розгляду на час проведення переговорів чи медіації. Важливою особливістю всіх цих правових форм є їхня конфіденційність, що забезпечує захист комерційної таємниці та репутації підприємства незалежно від обраного методу розв'язання конфлікту [5, с. 156].

1.3. Історичні етапи розвитку та сучасні тенденції впровадження АСВС в Україні та світі.

Історичний розвиток альтернативних способів вирішення спорів пройшов тривалий шлях від архаїчних форм общинного примирення до високотехнологічних правових систем сучасності. У світовому контексті

виділяють три основні етапи розвитку АСВС. Перший етап охоплює період до середини XX століття, коли позасудові методи існували переважно у формі торговельних звичаїв та третейського розгляду в межах купецьких гільдій. Другий етап розпочався в 1970-х роках у США, отримавши назву рух за альтернативне вирішення спорів, що було спровоковано кризою судової системи та надмірною вартістю літигації. Саме тоді відбулася інституціоналізація медіації та розробка сучасних стандартів міжнародного комерційного арбітражу. Третій етап, що триває з кінця 1990-х років, характеризується глобалізацією примирних процедур та їх інтеграцією у національні системи правосуддя через прийняття міжнародних конвенцій [9, с. 310].

Розвиток АСВС в Україні має свою специфіку, пов'язану з трансформацією правової системи після здобуття незалежності. Перший етап (1991–2004 роки) відзначився становленням законодавства про міжнародний комерційний арбітраж та третейські суди, що було необхідним для залучення іноземних інвестицій. Другий етап (2004–2017 роки) супроводжувався активним розвитком третейського самоврядування та першими спробами впровадження медіації на рівні громадських ініціатив. Третій етап розпочався з масштабної судової реформи 2017 року, коли у процесуальні кодекси було введено інститут врегулювання спору за участю судді, а завершився у 2021 році прийняттям Закону України Про медіацію, що надало цій процедурі повноцінного правового статусу [10, с. 54].

Сучасні тенденції впровадження АСВС у світі та Україні визначаються стрімким технологічним прогресом та цифровізацією правосуддя. Одним із провідних трендів є розвиток систем онлайн-вирішення спорів, що дозволяє проводити переговори, медіацію та арбітраж у віртуальному просторі, значно скорочуючи часові та фінансові витрати. У глобальному масштабі спостерігається тенденція до мультимодальності, коли сторони використовують комбіновані процедури, наприклад медіацію, яка у разі недосягнення згоди трансформується в арбітраж. Також важливою тенденцією є посилення спеціалізації медіаторів у

складних сферах господарювання, таких як інтелектуальна власність, енергетика та IT-сектор [11, с. 192].

Для України на сучасному етапі характерна тенденція до гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, зокрема у контексті імплементації Сінгапурської конвенції про медіацію. Це забезпечує транскордонне визнання та виконання медіаційних угод, що підвищує довіру іноземних партнерів до української юрисдикції. Крім того, спостерігається активне впровадження елементів примирення у публічно-правові спори, що свідчить про розширення сфери застосування альтернативних підходів поза межами суто приватних відносин. Пріоритетом на найближчі роки залишається популяризація АСВС серед суб'єктів господарювання як засобу швидкого відновлення бізнес-процесів у повоєнний період [8].

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ ОКРЕМИХ ВИДІВ АСВС

2.1. Господарська медіація: правовий статус медіатора та порядок проведення процедури.

Господарська медіація є структурованим процесом позасудового врегулювання спорів, у якому сторони намагаються досягти згоди за допомогою одного або декількох медіаторів. На відміну від судового розгляду, медіація орієнтована на пошук рішення, що задовольняє економічні інтереси обох сторін, а не на формальне визначення переможця. Правовий статус медіатора в Україні визначається спеціальним законодавством, яке встановлює вимоги до професійної підготовки та етичних стандартів. Медіатором може бути спеціально підготовлена фізична особа, яка пройшла відповідне навчання та отримала сертифікат. Важливою характеристикою статусу медіатора є його повна незалежність та нейтральність: він не має права приймати рішення по суті спору, надавати юридичні консультації сторонам або виступати свідком у цій же справі в суді [8].

Правовий статус медіатора також включає обов'язок дотримуватися конфіденційності, що є наріжним каменем усієї процедури. Медіатор не може розголошувати інформацію, отриману під час медіації, без письмової згоди сторін. Порядок проведення процедури господарської медіації складається з декількох послідовних етапів. Процес розпочинається з підготовчої стадії, на якій укладається договір про проведення медіації. На цьому етапі визначаються правила взаємодії, місце проведення зустрічей та порядок розподілу витрат. Наступним кроком є стадія відкриття, де медіатор пояснює сторонам принципи процедури та регламент спілкування [14, с. 128].

Основна частина медіації включає дослідження обставин спору та виявлення інтересів сторін. Медіатор проводить як спільні зустрічі, так і окремі переговори (кокуси) з кожним учасником. Це дозволяє глибше зрозуміти приховані мотиви конфлікту, які часто не озвучуються в офіційних судових засіданнях. Стадія

генерації ідей передбачає спільний пошук варіантів вирішення проблеми, після чого сторони переходять до оцінки цих варіантів на предмет їхньої реалістичності та законності. Завершується порядок проведення медіації підготовкою та підписанням медіаційної угоди, яка має бути чіткою та придатною для виконання [12, с. 102].

Особливістю господарської медіації є те, що вона може бути ініційована на будь-якій стадії господарського процесу. Якщо сторони вирішили звернутися до медіатора вже після відкриття провадження у суді, господарський суд зупиняє розгляд справи на погоджений термін. У разі успішного завершення процедури та укладення угоди, суд може затвердити її як мирову угоду, що надає документу статус виконавчого документа. Таким чином, правова природа статусу медіатора та чіткий порядок дій забезпечують високу ефективність цього інструменту в комерційних відносинах [13, с. 64].

2.2. Третейський розгляд та міжнародний комерційний арбітраж: правові наслідки арбітражної угоди.

Третейський розгляд та міжнародний комерційний арбітраж представляють собою недержавні форми вирішення правових спорів, що ґрунтуються на делегуванні сторонами права на розв'язання конфлікту нейтральному арбітру або колегії арбітрів. Третейський розгляд переважно стосується внутрішніх господарських спорів і регулюється національним законодавством, тоді як міжнародний комерційний арбітраж орієнтований на зовнішньоекономічні відносини, де принаймні одна зі сторін є нерезидентом або підприємством з іноземними інвестиціями. Фундаментом обох інститутів є арбітражна угода, яка виступає автономним договором або окремим застереженням у головному контракті, що фіксує волевиявлення сторін щодо відмови від державного судочинства на користь арбітражного [15, с. 112].

Правові наслідки арбітражної угоди мають дворівневий характер: процесуальний та матеріальний. Першим та найважливішим процесуальним наслідком є негативна компетенція державного суду. Це означає, що у разі пред'явлення позову до господарського суду за наявності чинної арбітражної угоди, суд зобов'язаний залишити позов без розгляду, якщо відповідач заявить про це до подання першої заяви по суті спору. Таким чином, арбітражна угода позбавляє державний суд права розв'язувати конкретний спір, передаючи цю компетенцію арбітражу. Водночас угода наділяє арбітрів правом встановлювати власну компетенцію (принцип компетенція-компетенція), що дозволяє їм самостійно вирішувати питання про дійсність арбітражного застереження [16, с. 204].

Другим наслідком є позитивна компетенція, яка полягає у виникненні у сторін обов'язку підпорядкуватися процедурі арбітражу та виконувати винесене рішення. Арбітражна угода створює правовий простір, у якому сторони самостійно визначають правила процедури, мову розгляду, кількість арбітрів та право, що застосовується до суті спору. Це забезпечує гнучкість процесу та можливість залучення експертів, які мають глибокі знання у специфічних сферах бізнесу. При цьому арбітражна угода зберігає свою чинність навіть у разі визнання недійсним основного контракту, що є проявом принципу автономності арбітражного застереження [17, с. 156].

Кінцевим правовим наслідком арбітражної угоди є остаточність та обов'язковість арбітражного рішення. На відміну від рішень державних судів, які можуть проходити кілька стадій апеляційного та касаційного перегляду по суті, арбітражні рішення зазвичай не підлягають перегляду з точки зору правильності застосування матеріального права. Державний суд може лише скасувати таке рішення з вузького переліку процесуальних підстав, передбачених законом. Крім того, завдяки Нью-Йоркській конвенції 1958 року, арбітражна угода відкриває шлях до міжнародного визнання та виконання рішення у понад 160 країнах світу,

що робить арбітраж найбільш ефективним інструментом захисту в глобальній економіці [18].

2.3. Врегулювання спору за участю судді як новітній інститут господарського процесуального права України

Врегулювання спору за участю судді є унікальною примирною процедурою, запровадженою в межах масштабної реформи господарського судочинства України з метою стимулювання сторін до мирного розв'язання конфлікту на ранніх стадіях процесу. Цей інститут поєднує в собі елементи класичного судового контролю та медіаційних технік, де суддя виступає не як арбітр, що наділений правом вирішувати справу по суті, а як фасилітатор, що допомагає учасникам знайти взаємоприйнятний компроміс. Процедура може бути ініційована сторонами за спільною згодою до початку розгляду справи по суті, що призводить до зупинення провадження та переходу до спеціального режиму конфіденційного спілкування [1].

Правова природа цього інституту базується на засадах добровільності та диспозитивності. Процедура проводиться у формі спільних або закритих засідань (нарад). Під час спільних засідань суддя з'ясовує підстави спору та позиції учасників, тоді як під час закритих нарад (кокусів) він має право обговорювати з кожною стороною окремо можливі варіанти мирного врегулювання. Важливою особливістю є те, що під час таких зустрічей суддя може звертати увагу сторін на судову практику в аналогічних справах та роз'яснювати правові наслідки продовження судового розгляду, проте він позбавлений права надавати прямі поради або пропонувати конкретні умови мирової угоди [19, с. 138].

Однією з головних переваг цього інституту є його конфіденційність. Протокол засідання за участю судді не ведеться, а використання звукозаписувальних засідань заборонено. Більше того, будь-яка інформація, отримана сторонами або суддею під час процедури, не може бути використана як

доказ у майбутньому. Якщо примирення не було досягнуто протягом встановленого законом строку (тридцять днів), процедура припиняється, а справа передається на розгляд іншому судді. Це правило забезпечує безсторонність подальшого правосуддя, оскільки суддя, який проводив врегулювання, вже володіє внутрішньою інформацією про поступки, на які були готові піти сторони [20, с. 112].

Результатом успішного врегулювання за участю судді зазвичай є укладення мирової угоди або подання позивачем заяви про залишення позову без розгляду чи відмову від позову. Економічний ефект для суб'єктів господарювання полягає у суттєвому скороченні часових витрат та поверненні частини судового збору, що передбачено нормами процесуального законодавства. Таким чином, цей новітній інститут не лише сприяє розвантаженню судової системи, а й формує нову парадигму правосуддя, де пріоритетом є не конфронтація, а конструктивний діалог між бізнес-партнерами [21, с. 84].

РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЗАСУДОВИХ ФОРМ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

3.1. Переваги та недоліки альтернативних способів у порівнянні з державним правосуддям.

Порівняльний аналіз альтернативних способів вирішення спорів та державного судочинства дозволяє виявити глибокі розбіжності у підходах до захисту прав суб'єктів господарювання. Основною перевагою альтернативних процедур, таких як медіація чи арбітраж, є високий рівень гнучкості та диспозитивності. На відміну від господарського суду, де процес жорстко регламентований нормами процесуального кодексу, учасники альтернативних процедур мають право самотійно визначати правила гри, включаючи вибір мови розгляду, місця проведення зустрічей та навіть тривалість засідань. Це дозволяє адаптувати процес під специфіку конкретної галузі бізнесу, що особливо важливо для складних технологічних або інвестиційних спорів [22, с. 114].

Економічна ефективність та швидкість розгляду також є беззаперечними перевагами позасудових методів. Державне судочинство в Україні нерідко супроводжується тривалими затримками через перевантаженість суддів, перенесення засідань та багатоступеневу систему оскарження рішень в апеляційному та касаційному порядку. Альтернативні способи зазвичай завершуються винесенням остаточного рішення або підписанням угоди у значно коротші терміни. Крім того, конфіденційність, що є обов'язковим атрибутом медіації та арбітражу, дозволяє компаніям уникнути публічного розголосу конфліктів у відкритих реєстрах судових рішень, що зберігає їх ділову репутацію та ринкову вартість [23, с. 162].

Проте альтернативні способи мають і певні недоліки у порівнянні з державним правосуддям. Ключовим мінусом є відсутність у медіаторів або третейських суддів владних повноважень щодо примусового збору доказів або

накладення арешту на майно до моменту винесення фінального рішення. У державному суді позивач може скористатися інструментом забезпечення позову, що гарантує реальне виконання майбутнього рішення. В альтернативних процедурах такий захист часто залежить виключно від доброї волі сторін. Також суттєвим недоліком є фінансовий аспект для малого бізнесу: якщо державний судовий збір є фіксованим, то гонорари міжнародних арбітрів або фахових медіаторів можуть значно перевищувати витрати на звичайний судовий процес [24, с. 92].

Ще одним викликом є проблема остаточності та примусового виконання результатів. Хоча рішення арбітражу є обов'язковим, для його примусового виконання все одно необхідно звертатися до державного суду за отриманням виконавчого документа. Державна судова система забезпечує сталість та передбачуваність практики, тоді як в альтернативних способах результат може залежати від суб'єктивного сприйняття конкретного посередника. Таким чином, вибір між судом та альтернативою завжди є балансом між бажанням зберегти контроль над процесом та потребою у державному примусі для захисту своїх інтересів [21, с. 128].

3.2. Проблеми виконання рішень, прийнятих за результатами альтернативних процедур.

Проблематика реалізації результатів, досягнутих у межах альтернативного вирішення спорів, є одним із найбільш складних аспектів господарського процесуального права, оскільки вона перебуває на стику приватної волі сторін та державного примусу. Ключова проблема полягає у відсутності прямого виконавчого статусу в більшості документів, що фіксують результати альтернативних процедур. Наприклад, медіаційна угода за своєю юридичною природою є цивільно-правовим договором, а не виконавчим документом. Це означає, що у разі її невиконання однією зі сторін, інша сторона змушена

ініціювати новий судовий процес для стягнення боргу або примусового виконання зобов'язання, що нівелює головну перевагу альтернативи — швидкість розв'язання конфлікту [25, с. 175].

Додаткові труднощі виникають на етапі визнання та надання дозволу на виконання рішень третейських судів та міжнародних комерційних арбітражів. Українське законодавство передбачає процедуру судового контролю, під час якої господарський суд перевіряє арбітражне рішення на відповідність публічному порядку та дотримання процесуальних прав сторін. На практиці це часто призводить до того, що державні суди здійснюють фактичний перегляд справи по суті під виглядом перевірки публічного порядку, що суперечить природі арбітражу. Крім того, перелік підстав для відмови у видачі виконавчого документа є досить широким, що створює простір для процесуальних маніпуляцій з боку недобросовісних боржників, які намагаються максимально затягнути процес реального стягнення активів [26, с. 104].

Ще однією вагомою проблемою є виконання рішень у справах, де однією зі сторін є державне підприємство або орган влади. У таких випадках виконання часто блокується через наявність спеціальних мораторіїв або специфіку бюджетного законодавства, що унеможлиблює швидке списання коштів за рішенням арбітражу. Також існує проблема транскордонного виконання: попри наявність Нью-Йоркської конвенції, процедура екзекутури в іноземних юрисдикціях може бути надзвичайно дорогою та тривалою, вимагаючи залучення іноземних адвокатів та перекладу величезних масивів документації. Це створює ситуацію, коли позитивна для сторони арбітражна угода перетворюється на безрезультатний паперовий документ без реального наповнення [27, с. 182].

Окрему увагу слід приділити інституту врегулювання спору за участю судді. Хоча цей механізм інтегрований у судовий процес, його успішний фінал у формі мирової угоди також може наразитися на труднощі примусового виконання, якщо умови угоди сформульовані сторонами розмито або некоректно. Суди часто відмовляють у затвердженні мирових угод, якщо вони містять відстрочку

виконання на надто довгий термін або зачіпають інтереси третіх осіб. Таким чином, головним викликом для законодавця залишається створення такого механізму, який би дозволяв автоматично надавати результатам альтернативних процедур виконавчу силу без потреби у повторному повноцінному судовому розгляді, що потребує внесення змін до законів про виконавче провадження [25, с. 190].

3.3. Напрями вдосконалення законодавства України щодо стимулювання використання АСВС у бізнес-середовищі

Напрями вдосконалення законодавства України щодо стимулювання використання альтернативних способів вирішення спорів (АСВС) у бізнес-середовищі зосереджені на створенні сприятливого правового та економічного клімату для позасудового примирення. Сучасний стан реформування, актуальний на 2025–2026 роки, передбачає перехід від декларативного визнання альтернативних процедур до їх реальної інтеграції в господарський обіг. Першочерговим напрямом є розширення сфери застосування медіації та арбітражу, зокрема через внесення змін до Закону України Про міжнародний комерційний арбітраж щодо розширення його компетенції на спори, які раніше вважалися виключно державною юрисдикцією [28].

Одним із ключових стимулів для бізнесу має стати впровадження податкових та фінансових преференцій. Законодавчі ініціативи передбачають можливість повернення 100% судового збору у разі успішного завершення справи через процедуру медіації або врегулювання спору за участю судді. Також розглядається питання включення витрат на послуги медіаторів та арбітрів до складу валових витрат підприємства, що зменшує податкове навантаження на сторони, які обирають мирний шлях розв'язання конфлікту. Це дозволяє сприймати альтернативні процедури не як додаткове фінансове обтяження, а як інструмент оптимізації господарських витрат [29, с. 115].

Важливим напрямом є цифровізація альтернативних процедур. Вдосконалення законодавства спрямоване на легалізацію повноцінного онлайн-арбітражу та електронної медіації. Це включає визнання електронного підпису як належного засобу засвідчення медіаційних та арбітражних угод, а також створення захищених платформ для проведення дистанційних засідань. В умовах глобалізації та воєнного стану такий підхід забезпечує безперервність захисту прав суб'єктів господарювання незалежно від їхнього фізичного місцезнаходження. Крім того, актуальним є питання законодавчого закріплення виконавчої сили медіаційних угод, що дозволить надавати їм статус виконавчого документа без необхідності додаткового звернення до суду [30, с. 89].

Суттєвим та стратегічно важливим напрямом розвитку правової системи є планомірне підвищення професійних стандартів діяльності та зміцнення суспільної довіри до інститутів альтернативних способів вирішення спорів. Реформування законодавчого поля у 2026 році спрямоване на встановлення жорсткіших та прозоріших вимог до кваліфікаційної сертифікації медіаторів, що гарантуватиме високу якість послуг. Центральним елементом цієї реформи є створення та запуск єдиного державного реєстру сертифікованих спеціалістів, який дозволить суб'єктам господарювання оперативно перевіряти компетенцію обраного посередника та забезпечить прозорість ринку інтелектуальних правових послуг.

Такі нормативні зміни мають супроводжуватися масштабною та системною просвітницькою діяльністю, ініційованою як державними інституціями, так і провідними бізнес-асоціаціями. Основна мета такої кампанії полягає у подоланні глибоко вкоріненого консервативного сприйняття державного суду як єдино можливого та легітимного інструменту захисту порушених прав. Важливо донести до керівників підприємств та інвесторів, що позасудове врегулювання є не ознакою слабкості позиції, а виявом зрілості корпоративної культури та економічної раціональності. Це вимагає розробки спеціальних освітніх програм

для юристів і топ-менеджменту, які б розкривали переваги конфіденційності та збереження ділової репутації.

Одним із найефективніших інструментів стимулювання попиту на альтернативні процедури є законодавче впровадження обов'язкових інформаційних зустрічей із медіатором безпосередньо перед початком повноцінного судового розгляду для певних категорій господарських спорів. Така практика, успішно випробувана у багатьох країнах Європейського Союзу, дозволяє сторонам отримати фахове уявлення про альтернативні шляхи вирішення конфлікту до того, як вони будуть втягнуті у тривалу та дорогу судову тяганину. Обов'язковість саме зустрічі, а не самої медіації, зберігає принцип добровільності, але водночас створює реальну можливість для масового переходу українського бізнесу до використання цивілізованих методів вирішення суперечок, що зрештою сприятиме покращенню загального інвестиційного клімату та розвантаженню судової гілки влади [28].

ВИСНОВКИ

У ході проведеного наукового дослідження було проаналізовано комплекс теоретичних та практичних питань, пов'язаних із функціонуванням альтернативних способів вирішення господарських спорів (АСВС) в Україні. За результатами роботи сформульовано наступні висновки:

Встановлено, що альтернативне вирішення спорів є не просто заміною державному правосуддю, а самостійною, гнучкою системою правових процедур, що ґрунтуються на принципах добровільності, конфіденційності та автономії волі сторін. Правова природа АСВС поєднує в собі приватні інтереси суб'єктів господарювання щодо збереження партнерства та публічний інтерес держави у розвантаженні судової влади.

Дослідження показало, що сучасна система АСВС в Україні складається з широкого спектра інструментів: від класичних переговорів та медіації до третейського розгляду, міжнародного комерційного арбітражу та специфічного інституту врегулювання спору за участю судді. Кожен із цих методів має свою сферу ефективності залежно від складності конфлікту та мети сторін.

Визначено, що прийняття Закону України «Про медіацію» стало переломним моментом для вітчизняного господарського процесу. Медіація дозволяє вийти за межі суто юридичного спору та знайти рішення, що задовольняє реальні економічні інтереси сторін, що неможливо в межах жорсткої судової процедури. Ефективність медіації прямо залежить від професійності медіатора та рівня правової культури бізнесу.

Аналіз цього інституту свідчить про його унікальність як гібридної форми, що поєднує авторитет суду з гнучкістю примирних процедур. Цей спосіб є найбільш адаптованим для суб'єктів, які ще не готові до повного позасудового вирішення спору, але прагнуть уникнути тривалої стадії судового розгляду.

Виявлено, що головними факторами, які гальмують розвиток АСВС, є недосконалість механізмів примусового виконання досягнутих домовленостей

(зокрема медіаційних угод), а також недостатній рівень довіри підприємців до позасудових інституцій. Питання визнання та виконання рішень арбітражів та третейських судів все ще потребує спрощення процесуальних фільтрів у державних судах.

Основним вектором подальшого розвитку АСВС має стати популяризація примирних процедур через запровадження податкових та процесуальних пільг для сторін (наприклад, повернення судового збору у повному обсязі при досягненні мирної угоди). Також необхідним є подальше впровадження онлайн-вирішення спорів (ODR), що відповідає викликам цифровізації глобальної економіки.

Підсумовуючи, альтернативні способи вирішення спорів є невід'ємною ознакою розвиненого громадянського суспільства та ефективної правової держави. Їх розвиток в Україні сприятиме не лише підвищенню ефективності господарського судочинства, а й покращенню загального інвестиційного клімату в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ (зі змінами та доповненнями станом на 2026 рік).
2. Данилова Ю. В. Альтернативні способи вирішення спорів: навчальний посібник. Київ: Право, 2025. 288 с.
3. Кологрива О. В. Правова природа та класифікація процедур ADR у господарському судочинстві. Вісник господарського судочинства. 2024. № 4. С. 70–79.
4. Притика Ю. Д. Теорія та практика альтернативного вирішення спорів у цивільних та господарських правовідносинах: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 456 с.
5. Степанова О. А. Процесуальні форми позасудового захисту прав суб'єктів господарювання. Юридичний радник. 2025. № 2. С. 140–158.
6. Данилова Ю. В. Альтернативні способи вирішення спорів: навчальний посібник. Київ: Право, 2025. 288 с.
7. Кологрива О. В. Правова природа та класифікація процедур ADR у господарському судочинстві. Вісник господарського судочинства. 2024. № 4. С. 70–79.
8. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-ІХ (зі змінами та доповненнями станом на 2026 рік).
9. Данилова Ю. В. Альтернативні способи вирішення спорів: навчальний посібник. Київ: Право, 2025. 288 с.
10. Кологрива О. В. Історія та перспективи розвитку АСВС в Україні. Часопис господарського судочинства. 2024. № 1. С. 50–59.
11. Притика Ю. Д. Теорія та практика альтернативного вирішення спорів у цивільних та господарських правовідносинах: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 456 с.

12. Данилова Ю. В. Альтернативні способи вирішення спорів: навчальний посібник. Київ: Право, 2025. 288 с.
13. Кологрива О. В. Правовий статус медіатора у господарських спорах: теорія та практика. Часопис цивільного і господарського судочинства. 2024. № 3. С. 60–68.
14. Притика Ю. Д. Теорія та практика альтернативного вирішення спорів у цивільних та господарських правовідносинах: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 456 с.
15. Кологрива О. В. Третейський розгляд та медіація: підручник. Харків: Право, 2025. 256 с.
16. Притика Ю. Д. Міжнародний комерційний арбітраж: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2023. 480 с.
17. Беяневич О. А. Господарське договірне право України: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 392 с.
18. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 № 4002-ХІІ (зі змінами та доповненнями станом на 2026 рік).
19. Бондарчук Н. В. Врегулювання спору за участю судді: теоретичні та практичні засади. Часопис господарського судочинства. 2025. № 2. С. 135–144.
20. Степанова О. А. Процесуальні інновації в господарському суді: медіація та врегулювання за участю судді. Юридичний вісник. 2025. № 5. С. 108–116.
21. Кологрива О. В. Примирні процедури в господарському процесі: посібник. Харків: Право, 2024. 210 с.
22. Данилова Ю. В. Альтернативні способи вирішення спорів: навчальний посібник. Київ: Право, 2025. 288 с.
23. Степанова О. А. Процесуальні форми позасудового захисту прав суб'єктів господарювання. Юридичний радник. 2025. № 2. С. 140–158.

24. Кологрива О. В. Ефективність позасудових форм захисту прав суб'єктів господарювання. Вісник господарського судочинства. 2024. № 5. С. 88–96.
25. Степанова О. А. Процесуальні форми позасудового захисту прав суб'єктів господарювання. Юридичний радник. 2025. № 2. С. 140–158.
26. Кологрива О. В. Проблеми виконання актів третейських судів та арбітражів в Україні. Юридичний журнал. 2024. № 6. С. 100–108.
27. Данилова Ю. В. Альтернативні способи вирішення спорів: навчальний посібник. Київ: Право, 2025. 288 с.
28. Веб-портал Верховної Ради України. Законопроекти щодо розширення компетенції арбітражу та медіації. URL: <https://www.rada.gov.ua>
29. Данилова Ю. В. Альтернативні способи вирішення спорів: навчальний посібник. Київ: Право, 2025. 288 с.
30. Кологрива О. В. Стратегія розвитку АСВС в Україні: законодавчі орієнтири 2025-2026. Журнал правових реформ. 2025. № 4. С. 85–94.